

5. Вишновецька С. В. Методологія науки трудового права / С. В. Вишновецька. – Київ : Ніка-Центр, 2014. – 332 с.
6. Гусарев С. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : навч. посіб. / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. – 3-тє вид., перероб. і доп. – Київ : Знання, 2008. – 495 с.
7. Рабінович П. М. Основоположні права людини / П. М. Рабінович // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. – Харків : Право, 2016. – Т. 3. Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин (голова) [та ін.] ; Нац. акад. прав. наук України ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. – 952 с.
8. *Проблеми общей теории права и государства* : учеб. для вузов / под общ. ред. В. С. Нерсесянца. – М. : Норма, 2008. – 832 с.
9. *Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)* : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 28. – Ст. 532.
10. Арутюнян Г. Г. Конституціоналізм: уроки, виклики, гарантії / Г. Г. Арутюнян // Сб. избр. публ. и выступлений на междунар. форумах посвящ. данной проблематике. – Киев : Логос, 2011. – 308 с.
11. *Національна стратегія у сфері прав людини* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://minjust.gov.ua>str_50257
12. *Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини* : Указ Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua>documents>all>
13. Левченко К. Б. Формування Національної стратегії у сфері прав людини: методологічні та концептуальні підходи / К. Б. Левченко // *Європейські перспективи*. – 2014. – № 10. – С. 10–16.
14. Малахов В. П. *Методологические и мировоззренческие проблемы современной юридической теории* : монография / В. П. Малахов, Н. Д. Єриашвили. – М. : ЮНИТИ – ДАНА : Закон и право, 2011. – 431 с.

Тарахонич Т. І. Людиноцентризм у праві та правовому регулюванні: реалії сьогодення

У статті розглядаються питання людиноцентризму в процесі модернізації українського суспільства. На загальнотеоретичному та методологічному рівні охарактеризовано поняття людиноцентризму та виокремлено його особливості. У вивченні людиноцентризму в праві та правовому регулюванні особливе значення відводиться аксіологічному підходу. Зазначений підхід зорієнтований на вивчення сутнісної характеристики права, ідеї права загалом та такого поняття, як правове регулювання, людиноцентризм зокрема.

Ключові слова: право, права та свободи людини, регулювання, правове регулювання, людиноцентризм.

Тарахонич Т. И. Человекоцентризм в праве и правовом регулировании: реалии современности

В статье рассматриваются вопросы в человекоцентризма в процессе развития и модернизации украинского общества. На общетеоретическом и методологическом уровне дана характеристика понятия человекоцентризма и выделено его особенности. В изучении человекоцентризма в праве, правовом регулировании особое значение надано аксиологическому подходу. Данный подход сориентирован на изучение сущностных характеристик права, идеи права в общем и такого понятия как правовое регулирование, человекоцентризм в частности.

Ключевые слова: право, права и свободы личности, регулирование, правовое регулирование, человекоцентризм.

Tarakhonych T. Anthropocentrism in the law and legal regulation: the realities of the present

The article deals with questions of anthropocentrism in the process of modernization of Ukrainian society. At the general theoretical and methodological level, the notion of anthropocentrism and its features are distinguished and characterized. In the study of human-centrism, in the legal regulation in particular, axiological approach is given special significance. This approach is oriented on the study of the essential characteristics of law, the idea of law in general, and such a concept as legal regulation, anthropocentrism in particular.

Key words: law, human rights and freedoms, regulation, legal regulation, anthropocentrism.

УДК 321 (091); 340 (3/9)

*Леся Вікторівна Худояр,
науковий співробітник
відділу історико-правових досліджень
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук*

**ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКИЙ ВИМІР КОНЦЕПЦІЇ ІДЕАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ
ІВАНА ВИШЕНСЬКОГО**

Серед державно-правових концепцій українських православних мислителів XVI–XVII ст. вирізняється концепція ідеальної держави І. Вишенського, в якій людиноцентризм є антропологічною засадою державного і правового ладу.

На думку вчених, система політико-правових поглядів І. Вишенського була близька до поглядів Т. Мора, Е. Роттердамського, Т. Мюнцера та соцініан (протестантів) [1, с. 5]. Автор також спирався на ідеї раннього християнства, популярні у той час легенди про справедливе царство попа Івана (Іоанна Предтечі – владика Шамбали) у Тибеті [2, с. 360] та теорію природного права. Значною мірою державно-правові погляди мислителя відрізнялися від правової ідеології Львівського та Луцького православних братств, з якими була тісно пов’язана його просвітня та ідеологічна діяльність.

Людиноцентризм як антропологічна парадигма концепції ідеальної держави І. Вишенського був зумовлений, насамперед, пошуками оптимальної моделі вирішення основної проблеми – боротьби істини з неправдою. У цій боротьбі головну роль мислителем відводиться людській особистості, а також її соціальному призначенню. Істина може перемогти неправду, на думку філософа, лише якщо людина подолає зваби [3, с. 88–107] і досягне моральної чистоти. Основними звабами І. Вишенський вважав прагнення слави, розкоші, багатства та влади (чинів та посад), зокрема, критикував самодержавну владу та церковну ієрархію [4, с. 22].

Саме зваби, на думку мислителя, породжують, як наслідок, соціальну нерівність. Щоб подолати це зло та повернутися до того розуміння рівності, яке панувало у ранньохристиянських громадах, І. Вишенський пропонував повернутися до убогості та аскетичного способу життя, який вели перші християни (переважно колишні раби). Саме убогість, зазначає він у главі 3 «Порада» свого твору «Книжка», є оптимальним шляхом досягнення соціальної рівності, яку вважає передумовою досягнення духовного удосконалення та істини [4, с. 32–36].

Зокрема, володарі, королі, князі, ієрархи церкви, на його думку, мають бути не «кращими серед рівних», як трактувалося в античній традиції, а смиренними, приниженими й упослідженими, нехвалькуватими, милостивими, щедрими, скромними і неїмущими, добродійними й богобоязливими [4, с. 37–40].

Задля досягнення «безсмертної та вічної правди» І. Вишенський пропонує: 1) стати «...убогим як Христос; 2) <...> відректися себе й душу свою в цьому світі зненавидіти»; 3) випробувувати свій дух терпінням, голодом, спрагою, «нічним неспанням» та «денною тверезістю, сидінням у певному місті та у безмовності»; 4) «загасити любов і пам'ять цього світу, неухильно спрямовувати мисельне око у майбутній вік, щиро бажаючи небесного царя – каятися, плакати; завжди бачити і постійно поминати в сердечній клітці пам'ять про смерть, й сподіватися повсякчас на межу й день відходу, готуватися до того»; 5) «від усієї, сили, міцї думки, душею та серцем досягти божої волі, свою ж убити й поховати в забутті, берегти з усією пильністю і любов'ю Христові заповіді і, бережу чи, завжди в число перших устигати, створене забувати, бо нічого не створив»; 6) «безчестя й смерті хресної шукати, бажати і знаходити в світі цім огуджене» [4, с. 111].

Втім, така «вічна правда», орієнтована на примітивне страждання існування, що мало кінцевою метою смерть, не відповідала ні оптимістичному духу епохи Ренесансу, ні прагненню широкого загалу українського суспільства здобути свободу шляхом зрівняння у громадянських та особистих правах із польським населенням. Зокрема, у листі до інокіні Домнікії, І. Вишенський скаржився на «нерозумність» Юрія Рогатинця (одного з лідерів Львівського Успенського братства), який «знаючи, яке людське єство немічне, підвладне пристрастям, грішне і зв'язане всіма узами повітряних духів зла <...> ставить його не серед недужих, а чинить і розуміє людину одразу здоровою, просвіченою і довершеною» [5, с. 138]. Таке нерозуміння позицій один одного, на нашу думку, пояснюється різним розумінням сенсу буття людини у носіїв різних культур.

Ю. Рогатинець є носієм ренесансної культури, з її гуманістичним ставленням до людини, метою буття якої є реалізація права на свободу та особисте щастя у земному житті. У його уявленнях принцип рівності є основним засобом досягнення свободи у земному житті людини. Смісл принципу рівності він убачав не у граничному самообмеженні та самоприниженні всіх членів суспільства, а в закріпленні принципу правової рівності у законодавстві з метою забезпечення людської гідності та достойних умов життя.

І. Вишенський є представником локального напряму барокової культури, що ґрунтувався на містико-символічному сприйнятті світу та крайньому індивідуалізмі, відповідно до яких людина може здобути «справжню свободу» лише у посмертному існуванні (житті після смерті), якщо буде вести безгріховне життя й спокутує перворідний гріх жорстким аскетизмом, стражданнями та недіянням.

Як зазначає І. Валявко, бароковий тип української культури формувався у складному сплетінні різних мовних (латина, польська, українська, давньогрецька мови), культурних (західноєвропейська, польська та слов'янська культура), релігійних (православна, католицька, уніатська та різні відгалуження протестантської віри) просторів [6, с. 3]. Філософія українського бароко синтезувала філософські парадигми Середньовіччя, Ренесансу та доби Романтизму і через самобутню систему освіти, яка забезпечила суцільну грамотність населення та високий рівень освіченості політичної еліти, донесла до свідомості народу ідеали гуманізму, Реформації та раннього Просвітництва.

Оскільки, за твердженням Д. Чижевського, «бароковість» належить до визначальних засад українців взагалі, то для розкриття розуміння змісту категорії рівності в українській правовій думці досліджуваної епохи важливе значення набувають світоглядні настанови та психологічні риси української «барокової людини» – антитечність (у логіці як опозиція – «теза» – «антитеза»), універсалізм та містико-символічне сприйняття світу, емоціоналізм і сентименталізм, чутливість та ліризм, індивідуалізм та стремління до «свободи», неспокій і рухливість, «шатість» (тенденція до взаємної боротьби, до руйнування

власних і чужих життєвих форм), стремління до великого та до безмежності, відсутність страху перед сполученням протилежностей [7, с. 21–22], зокрема, свободи і несвободи, життя і смерті, права і безправ'я, гуманізму та жорстокості у ставленні до людини та навколишнього світу.

Цим, на нашу думку, пояснюється те, що принцип рівності у концепції І. Вишенського має зовсім протилежний смисл і уявляється знаряддям примусової зрівнялівки, за допомогою якого люди змушені будуть вести «безгріховний» спосіб життя, оскільки, як недосконалі істоти, будуть позбавлені права вибору (тобто можливості грішити).

Тому мислитель пропонує жорстке регламентування життя суспільства, члени якого мали утримуватись від усіляких задовольень і радощів життя, сповідувати єдину ідеологію – варіант православ'я, заснований на примітивних уявленнях про мораль та етику колишніх рабів, що становили ранньохристиянські общини, дотримуватись релігійних догм, які мали відмежувати людину від «суєтної мудрості» та «мирського розуму» та повернути на шлях морального удосконалення.

Звідси намагання обмежити початкову освіту громадян держави лише вивченням небагатьох релігійних текстів. Зокрема, у «Книжці» І. Вишенський стверджує, що «чи не ліпше <...> вивчити Часословець, Псалтир, Октоїх, Апостол і Євангеліє з іншими церковними книгами й бути простим боговгодником і вічне життя дістати, аніж досягнути Аристотеля і Платона і, називаючись у цьому житті мудрим філософом, зійти у геєну. <...> Мені здається, що ліпше аза не знати, тільки б до Христа дотиснутись, який блаженну простоту любить і в ній собі обитель чинить і там упокоюється. Отож знайте, що словенська мова перед богом більшу честь має, ніж еллінська та латинська» [4, с. 34]. Зневажливо ставиться мислитель і до вивчення законодавства та юридичної практики: «...думки про вічне життя не може підняти й умістити розум, що плаває у статутах, конституціях, правах, практиках, сварах, хитрощах» [4, с. 37], і тим самим нівелює значення права у житті суспільства.

Мислитель мріє про створення єдиної «книги книг», що мала бути чимось подібним до морального кодексу: «...огородою благочестю, оберігаючи всякий благочестивий помисел, щоб не виходив із середини православної думки самогадкою думкою назовні за огороду, де живе звір ересі й кволих розумом до своєї зваби забирає та пожирає» [8, с. 150]. Таким чином, він прагне підмінити норми права системою норм моралі, які виводить із власного трактування православної християнської догматики.

На думку мислителя, всі люди є рівними перед Богом та від народження рівними між собою, відповідно до природного права, дарованого Богом. Рівність у суспільно-політичному розумінні, на думку І. Вишенського, можлива лише за умови досягнення соборності суспільства, тобто перебудови його на морально-етичних цінностях ранніх християнських громад, зокрема відмови від приватної власності, станової нерівності і соціального гноблення, експлуатації та тиранії [9, с. 173].

Такі ідеї, на нашу думку, багато у чому перегукуються із соціалістичними та комуністичними ученнями, зокрема, Г. Бабьофа¹ та його послідовників – бабувістів, які готували «заколот в ім'я рівності» – державний переворот з метою повалення Директорії, знищення торгівлі, перерозподілу й узагальнення землі та встановлення всезагальної рівності. Зокрема, через максимальну регламентацію життя суспільства, проект ідеальної держави Г. Бабьофа отримав назву «казарменого комунізму»². Досить спрощене розуміння всезагальної рівності було притаманне у перші роки радянської влади й багатьом більшовицьким лідерам. Яскравою ілюстрацією є декрет РНК УСРР від 1 березня 1919 г. «Про відібрання надлишків одягу та білизни у буржуазії».

На відміну від соціалістів та комуністів, І. Вишенський був прихильником мирних способів досягнення всезагальної рівності – непротивлення злу, недіяння, усамітнення та самовдосконалення, що зближує його концепцію також і з східними віровченнями (буддизмом, даосизмом, деякими течіями індуїзму).

Проте у концепції ідеальної держави І. Вишенського здобуття рівності мало на меті нищення політичної та особистої свободи. Майбутній «справедливий» державний лад мав будуватися на таких засадах: абсолютній зрівнялівці та визнанні чеснотами убогості та приниження гідності, визнанні православ'я державною релігією та єдиною припустимою ідеологією, політичній пасивності та відстороненні від усякої суспільно-політичної активності, обмеженні можливостей вивчення засад інших релігійних, філософських та ідеологічних концепцій, окрім «святого письма» тощо.

Про таку небезпеку пізніше застерігав А. де Токвіль, який, аналізуючи досвід демократії у Європі та США, дійшов висновку, що нехтування свободою заради рівності може призводити до максимальної

¹ *Гракх Бабьоф (Gracchus Babeuf, справжнє ім'я – Франсуа Ноель Бабьоф, фр. François Noël Babeuf; 1760–1797)* – французький комуніст-утопіст, керівник руху «в ім'я рівності» в часи Директорії у Франції.

² *Казармений комунізм (казармений соціалізм)* – вульгарно-примітивна, заснована на грубій зрівнялівці, крайньому аскетизмі, придушенні особистості концепція суспільства, керованого вузьким шаром «революційних лідерів», які жорстко регламентують всі форми гранично бюрократизованої громадської діяльності за допомогою насильства, ідеологічного тиску та брехні.

централізації політичної влади, втрати політичної та особистої свободи і встановлення диктатури [10, с. 491–498].

Саме тому, запропонований І. Вишенським проект майбутньої держави – асоціації громад на кшталт ранньохристиянських, був негативно сприйнятий членами українських релігійних братств. Зокрема, найгостріша полеміка велася мислителем із Ю. Рогатинцем, який гостро критикував ідею непотворення та пасивну суспільно-політичну позицію І. Вишенського. Мислитель відмовився від пропозицій братчиків взяти участь у гострій політичній та ідеологічній боротьбі українського міщанства за зрівняння в економічних, політичних, релігійних та культурних правах із польським населенням українських міст та усамітнівся у монастирі на Афоні.

Таким чином, можна зробити висновок, що людиноцентризм як антропологічна парадигма концепції ідеальної держави І. Вишенського базувався на принципі рівності, який мав засадниче значення й абсолютизувався як основний засіб досягнення «вічного життя й істини». Хоча цей проект був відкинутий тогочасним суспільством як утопічний, усе ж його концептуальна основа, на нашу думку, була певним вираженням нового типу української культури – «українського бароко».

Тому вважаємо, смисл принципу рівності як інструмента досягнення вищої мети людського існування у концепції ідеальної держави І. Вишенського був зумовлений особливостями нової парадигми – українського бароко, яка суттєво відрізнялася від смислу принципу рівності у людиноцентристській концепції держави епохи Ренесансу.

Використані джерела

1. *Вишенський І.* Твори / І. Вишенський ; книжної української мови перекл. В. Шевчука; передмова і примітки В. Шевчука. – Київ : Дніпро, 1986. – 247 с.
2. *Шевчук В.* Козацька держава / В. Шевчук. – Київ : Абрис, 1995. – 392 с.
3. *Вишенський І.* Коротке повідомлення про латинські зваби // Вишенський І. Твори / з книжної української мови перекл. В. Шевчука; передмова і примітки В. Шевчука. – Київ : Дніпро, 1986. – 247 с.
4. *Вишенський І.* Книжка // Вишенський І. Твори / з книжної української мови перекл. В. Шевчука; передмова і примітки В. Шевчука. – Київ : Дніпро, 1986. – 247 с.
5. *Вишенський І.* Послання ... Домнікії // Твори / з книжної української мови перекл. В. Шевчука ; передмова і примітки В. Шевчука. – Київ : Дніпро, 1986. – 247 с.
6. *Валявко І. В.* Дмитро Чижевський як дослідник української філософської думки : дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.05 / Валявко Ірина Вікторівна ; НАН України, Інститут філософії. – Київ, 1997. – 219 с.
7. *Чижевський Д.* Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський. – Київ : Обрії при УКСП «Кобза», 1992. – 230 с.
8. *Вишенський І.* Зачіпка мудрого латинника з дурним русином // Твори / з книжної української мови перекл. В. Шевчука ; передмова і примітки В. Шевчука. – Київ : Дніпро, 1986. – 247 с.
9. *Вишенський Іван.* Твори. – Київ : Держ. вид. худ. літератури, 1959. – 279 с.
10. *Токвиль А. де.* Демократія в Америці / А. де Токвиль. – М. : Прогрес, 1992. – 554 с.

Худоляр Л. В. Людиноцентристський вимір концепції ідеальної держави Івана Вишенського

Розглянуто особливості реалізації філософського принципу людиноцентризму як антропологічної парадигми концепції ідеальної держави Івана Вишенського. Доведено, що людиноцентризм як антропологічна парадигма концепції ідеальної держави І. Вишенського базувався на принципі рівності, який мав засадниче значення й абсолютизувався як основний засіб досягнення «вічного життя й істини». Смисл принципу рівності у концепції ідеальної держави І. Вишенського був зумовлений особливостями нової парадигми – українського бароко.

Ключові слова: людиноцентризм, принцип рівності, концепція ідеальної держави, Іван Вишенський, українська державно-правова думка, філософія українського бароко.

Худоляр Л. В. Человеческоцентристское измерение концепции идеального государства Ивана Вышенского

Рассмотрены особенности реализации философского принципа гуманизма как антропологической парадигмы концепции идеального государства Ивана Вышенского. Доказано, что гуманизм как антропологическая парадигма концепции идеального государства И. Вышенского базировался на принципе равенства, который имел принципиальное значение и абсолютизировался как основное средство достижения «вечной жизни и истины». Смысл принципа равенства в концепции идеального государства И. Вышенского был обусловлен особенностями новой парадигмы – украинского барокко.

Ключевые слова: принцип равенства, концепция идеального государства, Иван Вышенский, украинская государственно-правовая мысль, философия украинского барокко.

Hudoyar L. Man-dimension of the concept of the ideal state by Ivan Vyshensky

The features of realization philosophical principle Humanocentrism paradigm as concept of the ideal state of the Ivan Vyshensky. Proved that anthropological paradigm concept of the ideal state I. Vyshensky based on the principle of equality, which was the fundamental value and the primary means of achieving «eternal life and truth». The meaning of the principle of equality in the concept of the ideal state I. Vyshensky was due to the peculiarities of the new paradigm – Ukrainian Baroque

Key words: Humanocentrism, principle of equality, the concept of the ideal state, Ivan Vyshensky, Ukrainian state-legal thought, the philosophy of Ukrainian Baroque.